

070.11(054):[811.161.2 плюс 811.161.1]

І.Л. Пенчук

**УКРАЇНОМОВНЕ ІНФОРМАЦІЙНЕ СЕРЕДОВИЩЕ
ЯК ФАКТОР ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ
СВІДОМОСТІ**

Віки бездержавності України, радянська політика етноциду зробили українців спочатку поганими громадянами, а потім прекрасними рабами. Відбулася девальвація естетичних ідеалів соціалістичного суспільства. Егоїзм і облудність панівної верхівки перейняли низи.

Внаслідок деформації національної політики СРСР російська мова, споріднена з українською, стала мовою міжнаціонального спілкування, а рідна одержала статус загумінкової, “сільської”... Мовно-національна асиміляція, лінгвоцид призвели до загрози повної денационалізації українців і втрати ними власної мови. Це вплинуло на якість українських засобів масової інформації. Наша культура, престиж нації занепали. Потрібно було терміново звільняти розум українців від поневолення.

Як початком творення світу було Слово, так початком створіння нашої нації також стало Слово. Першою ластівкою від-

родження української свідомості був позацензурний журнал В'ячеслава Чорновола "Український вісник".

Роки горбачовської перебудови були часом мовно-національного відродження України. Тоді назріла потреба формування нових ціннісних програм, нових духовних цінностей. Патріоти в урбанізованих зросійшених мегаполісах перейшли на спілкування рідною мовою, жадібно читали рідномовні твори. Парадокс, але у 1990–1991-х у Запоріжжі можна було придбати більше повноцінної української преси, ніж у 2002 році.

Щоб особистість не стала на рівень біологічної істоти, а історичні ретроспективи не звелися до потреб одного дня, українське радіо запровадило читання творів Михайла Грушевського. Спираючись на те, що без історичної пам'яті немає народу, що народ із фальсифікованою пам'яттю має фальсифіковану мораль, засоби масової інформації (ЗМІ) з ентузіазмом узялися за відновлення історичної справедливості.

Велику роль у формуванні національної свідомості українців відіграли передачі республіканського радіо, серед яких програми Емми Бабчук, "Слово"; на УТ-1 – "Говоримо українською", "Післямова" Олександра Ткаченка, інтелектуальна "Плеяда" Людмили Лисенко. Стало зрозумілим, що "особа, яка добре не знає своєї літературної мови, яка глибоко не збагнула свого національного обов'язку й яка не усвідомила потреб своєї нації, – не сміє бути журналістом та взагалі працівником пера" [1, с. 314–315]. Нам бракувало національно свідомих журналістів-патріотів, які б бездоганно знали українську історію, культуру, рідну мову і мали багату практику. На допомогу прийшли вчителі української мови: одні стали журналістами, інші – редакторами. У той час здавалося, що здобуття державності гарантує більш догідні умови для мовно-національного розвитку молодой країни з тисячолітньою культурою. Наша національна культура мали стати системою, здатною на саморегуляцію.

"Демократія тим і добра, що при демократії не держава руйнує людину, а людина будує державу. І саму себе, і своє гідне життя, і гуманітарну ауру своєї нації", – писала Ліна Костенко [2, с. 31]. Почалося творення гуманітарної аури нації.

Ефективним виявилось не те, що заперечувало чуже, а те, що утверджувало своє. Показовою в цьому плані є й нині програма на республіканському радіо "Нехай не гасне світ науки". Слухаючи радіопередачі про відомих світу українців, проглядаю-

чи програми телебачення, громадяни нашої країни позбувалися рис провінційності, меншовартості. Мова почала відображати ступінь самопізнання народу і ступінь сприйняття ним світових наукових знань. Мовне виховання прищеплювало слухачам і читачам гуманістичні цінності, пов'язані з мовою. Наприклад, розуміння ролі мови для людини, мислення рідної мови в контексті культури свого народу, вимогливість до культури власного мовлення, естетичну потребу в художньому слові. На короткий час сталося піднесення престижу української мови як в Україні, так і за її межами.

Та невдовзі тиха українізація загальмувала. Спробуймо визначити кілька причин цього явища.

Здавалося, Київ зібрав найталановитіших журналістів України і мусить явити гідні зразки професіоналів і патріотів. Однак не стало блискучого журналіста Вадима Бойка, унікального трибуна В'ячеслава Чорновола, Вадима Дерев'янка, Георгія Гонгадзе... Вистояли Ольга Герасим'юк, Данило Яневський, Алла Мазур, Сергій Набока (але ж його передачі тільки після 24-ї години, коли мало хто дивиться). Людмила Лисенко взялася за кітч "Не все так погано"; Анатолій Борсюк заробляє гроші на кримінальних темах; Наталія Кондратюк, чий ефір 19 і 20 серпня 1991 р. глядачі й сьогодні згадують з вдячністю, створює жалісні кліпи про вивчення Пушкіна в перекладі українською.

Хоч державна мова багатьох працівників медіа стала вшуканою, але все одно відчувається їхнє російськомовне мислення, інколи вони подають новини крізь московські окуляри. Як англومовна українська діаспора третьої хвилі не дала величин, рівних Євгену Маланюку, Дмитру Донцову, Євгену Онацькому, так це не під силу і нашим російськомислячим працівникам ЗМІ.

Державною мовою заговорили не тільки працівники ЗМІ, а й чиновники. Слухаючи наших високих достойників, розумієш, що у них виробився стереотип нації салоїдів, яка хропе, стоячи на колінах; а два українці-"будьмо-геї" неодмінно клонують третього. Опитування довело, що виступи наших урядовців і чиновників слухають переважно пенсіонери, селяни і державні службовці. Виступаючи в засобах масової інформації, чиновники й досі вдаються до неоковирного канцелярського аргю. Тому ми чуємо *приймали* активну участь, *суперечки* сибірської виразки, а не спори. У той же час вони рідше вдаються до воєнного та зеківського лексикону. Відбулися зміни в характері політичних метафор,

найбільш виразно вони позначилися у семантичному полі “зона” та “війна”. Ми жили у таборі соціалізму і знали, що таке “сексот” (секретный сотрудник), “мусор” (московский уголовный сыск, отдел розыска), “ничка” (схованка); давали бій пияцтву, вели битви за урожай, учителів вважали бійцями ідеологічного фронту. Наша мова – живий організм і має право на власні арготизми, жаргонізми (навіть президент вживає слово “гаплік”).

Постало питання довіри громадян одержаній інформації. Менше 40% опитаних запоріжців цілком довіряють “Новому каналу”, 33% ставляться з довірою до інформації, одержаної від каналу “1+1”, 21% не піддає сумніву інформацію “Інтера”. Не вірять глядачі державному каналу УТ-1, використовують його тільки для перегляду спортивних програм. Більше 50% опитаних звіряють одержану інформацію з іноземними ЗМІ (на першому місці радіо “Свобода”, потім “Бі-бі-сі” та “Голос Америки”) і переконані, що ці україномовні станції продовжують “глушити”. Запоріжжя має чотири приватні телекомпанії, але україномовного ефіру вони не ведуть. Єдина державна студія працює з 14 до 18 години у будень. Невигідний час, зашореність передач не є привабливими для широкого кола глядачів, тому про виховний вплив засобами рідної мови не варто говорити.

Молодь віддає перевагу прослуховуванню FM-радіо. На Запоріжжя цілодобово працює десять FM-радіостанцій за системою “музика-новини” (14 400 хвилин за добу) і державна радіостанція “Запоріжжя” (780 хвилин за добу). З 15 180 хвилин усього ефірного часу інформація українською мовою звучить аж 382 хвилини. Звичайно, мова живе, еволюціонує і навіть за таких складних умов зберігає свої генетико-типологічні риси. Чи варто тішити себе тим, що у мові російськомовних журналістів з’явилися українізми, а у діджеїв слова *струйовий, кайфовий, прибамбаси, підбазарки, по цимбалах* стали доволі популярними?

Візитною карточкою народу є кіно, театр, а вони переживають стан занепаду, втрачають свою інтелектуальність. Здається, нікому подбати про історичне безсмертя, яке дарують нації література й мистецтво.

Сьогодні ми надаємо великого значення комп’ютеризації шкіл. А хто заїкнунвся про українські редактори для них? Великого значення набуло оснащення наших бібліотек сучасними засобами обробки інформації, обладнання електронними комуніка-

ційними системами, прилучення до банків даних найбільших бібліотек світу.

Треба віддати належне спортивним коментаторам, які на всіх телевізійних каналах працюють державною мовою. Так, переглядаючи україномовні спортивні передачі, уболівальники спорту тішать національну гордість перемогами українців. З часом це впливає на формування національної свідомості, уболівальники переходять на рідномовне мислення, починають сприймати світ спорту за моделлю українського мислення. У якійсь мірі це перекодування пізнаного, активна робота пам'яті, але за часів незалежності багато українців завдяки україномовному інформативному середовищу перейшло на фрагментарне мислення рідною мовою.

Чи має Україна час на таке фрагментарне перекодування?

1. Костів К. Моральні й етнічні засади журналіста // Животко А. Історія української преси. Мюнхен, 1989–1990.
2. Костенко Л. Гуманітарна аура нації або дефект головного дзеркала. К., 1999.